

Krašovec, Primož. 2012. *Razvoj i potencijali ustanka u Sloveniji. CPE:*
<http://pe.org.rs/osvrti/primoz-krasovec-slovenska-pobuna-trazi-svoju-boju/>

Dugo smatrana pokaznim primjerom uspješne tranzicije, Slovenija je posljednjih mjeseci pozornica masovnih prosvjednih valova. Posljedice ekonomske krize i smjer političkog rukovođenja njezinim učincima politizirali su velike dijelove javnosti. Prvi put od samostalnosti, na ulicama se mogu čuti i glasovi koji otvoreno dovode u pitanje socio-ekonomski status quo. No koji su stvarni dometi i perspektive tih recentnih zbivanja?

Unatoč učestalim predstavama o Sloveniji kao modelu, barem u usporedbi s ostalim postjugoslavenskim zemljama, uspješne tranzicije i europske integracije, upravo je razdoblje od ulaska u Europsku uniju (2004) bilo razdoblje izuzetne ekonomske krhkosti, socijalne regresije i političke nestabilnosti. Slovenija, doduše, i unatoč većoj izloženosti konkurentskim pritiscima zajedničkog europskog tržišta, gubitku monetarne suverenosti preuzimanjem eura (2007) i krizi, ima manju stopu nezaposlenosti i siromaštva te je uspjela sačuvati više tekovina socijalne države od ostalih postjugoslavenskih zemalja, ali ta se razlika ubrzano gubi u zakašnjeljoj šok-terapiji, koju od svog dolaska na vlast u jesen 2011. primjenjuje aktualna desničarska vlada

Ekonomski i politički razvoj Slovenije od 1991. do 2012.

Sumirajmo ukratko općepoznate posebnosti slovenske tranzicije: odsutnost destruktivnog rata koji se u Sloveniji sveo na nekoliko dana oružanih okršaja 1991. i uspješna blokada ekstremne desnice od strane koalicije lijevog centra 1992. spriječili su razdoblje autoritarnog desetljeća, koje je u Hrvatskoj i Srbiji bilo ujedno i razdoblje agresivne privatizacije i deindustrijalizacije. Šokovi tranzicije u vidu masovnih otpuštanja, privatizacijskog uništavanja industrijske baze i fiskalnih kriza, izazvanih sniženjem poreznih prihoda zbog deindustrijalizacije, i u Sloveniji su u devedesetima bili prisutni, ali su ublaženi njihovim gradualnim tempiranjem. S druge strane, većina financijskog sektora i društvene infrastrukture ostala je u državnom vlasništvu, dok je industrija koja je preživjela privatizaciju većinom ostala u vlasništvu domaćih menadžera.

Socijalno-ekonomski sustav, koji je proizašao iz tog procesa “gradualne tranzicije”, na početku 21. stoljeća bio je blizu njemačko-austrijskom modelu korporativizma. Sindikati su ostali snažni i relativno brojni – iako je postotak radnika učlanjenih u sindikate, posebno u privatnom sektoru, pao, taj je pad bio manje izražen nego u usporedivim zemljama. Uslijed toga uspostavile su se čvrste institucije bipartitnog i tripartitnog kolektivnog pregovaranja. Institucije socijalne države nisu se bitno ili kvalitativno promijenile od vremena socijalizma, samo su se socijalna prava kvantitativno smanjivala (recimo, vrijeme i iznos nadoknade za nezaposlenost ili iznos socijalne pomoći). Većina nekadašnje teške (rudnici, željezare) i tekstilne industrije je propala, a preostatak se restrukturirao u laku, izvozno orijentiranu proizvodnju poluproizvoda (poput automobilskih dijelova) za strane, prije svega njemačke, firme. Za uspjeh tog tipa industrijske politike bio je bitan nizak tečaj tolara, s kojim se održavala cjenovna konkurentnost izvoza. Sektor javnih usluga nije se privatizirao, barem ne direktno, ali se putem davanja državnih koncesija počeo razvijati paralelni sektor privatnog školstva i zdravstva. Na prvi pogled kontradiktorno, barem sa stajališta dominantnih ideologija u regiji, Slovenija u razdoblju od 1991. do 2004. nije bila u boljem položaju od ostalih postsocijalističkih zemalja zbog svoje spretnosti u prilagođavanju na kapitalizma, nego zbog toga što je očuvala više socijalističkih elemenata.

Ubrzani proces europskih integracija na početku 21. stoljeća uspio je postići ono što lokalne političke i ekonomske elite, oslonivši se samo na svoje snage, dotad nisu uspjele. Ulazak u EU i preuzimanje eura drastično su pogoršali uvjete izvozno orijentirane industrijske strategije. U istom razdoblju, na vlast prvi put stupa desna koalicija s ambicioznim neoliberalnim programom.

Velike sindikalne demonstracije 2005. i 2007. uspijevaju spriječiti uvođenje jedinstvene porezne stope (*flat tax rate*) i povećati minimalnu plaću, ali su istovremeno uvedene mnoge druge neoliberalne reforme, poput sniženja poreza za najviše osobne prihode. Ekonomski se fokus zbog dostupnosti jeftinih kredita i pada cjenovne konkurentnosti izvozne industrije preusmjerava u građevinarstvo. Slovenske se banke u godinama pred nastupanje krize sve više zadužuju u inozemstvu i taj novac plasiraju domaćim, prije svega građevinskim poduzećima. Izniman gospodarski rast u tim godinama je iluzoran jer se ne kreditiraju produktivne industrijske grane, nego izgradnja šoping-centara i elitnih stanova.

S dolaskom krize 2008. godine, vlast ponovno preuzima koalicija lijevog centra, ali ovaj put ne uspijeva pronaći progresivni izlaz iz krize niti sprovesti neoliberalne reforme, poput reforme tržišta rada i mirovinske reforme, koje na referendumima blokiraju sindikati, dok se istovremeno ekonomsko i socijalno stanje u zemlji rapidno pogoršava. U 2009. BDP drastično pada, dok se od 2010. polako oporavlja, ali je u 2012. još uvijek ispod razine iz 2008. godine. Nezaposlenost je od 2008. do 2012. porasla sa sedam na 12 posto. U 2012. godini, u riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti živi već 400 tisuća ljudi ili 20 posto stanovništva.

Godine 2011. koalicija lijevog centra se raspada i vlast na izvanrednim izborima preuzima desnica. Istovremeno, nekretninski mjehur puca i građevinski se sektor – a time i prividni gospodarski rast posljednjih nekoliko godina – raspada. Bankama ostaje puno nenaplaćenih kredita i traže dokapitalizaciju, dok je proračun opterećen pritiskom novih nezaposlenih i mladih koji ne uspijevaju dobiti prvo zaposlenje. Odgovor nove vlade na ekonomski krah i eksploziju socijalnih antagonizama su drastični rezovi proračunskih izdvajanja: novi zakon o socijalu, koji je blizak britanskim *workfare* načelima, rezovi u zdravstvu i školstvu, sniženje plaća javnim činovnicima, sniženje mirovina koje se isplaćuju iz proračuna, a istovremeno i sniženje poreza na profit i slične mjere za “poticanje privrede”, što dodatno smanjuje proračunska sredstva i pogoršava stanje već ionako financijski pothranjenih socijalnih institucija. Ekonomskoj krizi tako se pridružila i politički uzrokovana socijalna kriza.

Krajem 2012. najavljeni su još i plan rješenja problema banaka osnivanjem tzv. loše banke i koncentracija političkog nadzora nad poduzećima u državnom vlasništvu putem centraliziranog državnog holdinga. Zbog sumnje da to samo predstavlja paravan za nadolazeću privatizaciju, sindikati traže referendum za oba zakona. Ustavni sud odbacuje oba referenduma, a ministarstvo financija odmah nakon toga najavljuje opsežan plan privatizacija, koji uključuje Telekom, najveću slovensku banku NLB i osiguravajuću kuću Triglav. Svi elementi neoliberalne šok-terapije time su na broju: rezovi, mjere štednje, reforma socijalne politike, mirovinska reforma i reforma tržišta rada, snižavanje poreza za najbogatije i rasprodaja državne imovine.

Agresivnom neoliberalnom politikom trenutačne vlade razdoblje gradualističkog modela, koji se temeljio na poštivanju pravila socijalnog dijaloga, definitivno je zaključeno. Ustankom, koji je počeo u studenom i eskalirao u prosincu 2012. godine, mase onih koji su u procesu zakašnjele šok-terapije ostali obespravljeni, siromašni, politički marginalizirani i bez budućnosti, umiješale su se u proces odlučivanja o tome kakve će biti političke i socijalno-ekonomske značajke razvojnog modela koji će ga naslijediti: autoritarni neoliberalizam koji nameće trenutačna vlada ili neki novi, demokratičan i socijalno pravedniji model.

Dinamika ustanka u osnovnim crtama

Ustanak je započeo u studenom 2012. u Mariboru, drugom najvećem slovenskom gradu, koji je nekada bio industrijsko središte, a time i grad koji je platio najveću cijenu tranzicije. Dok je Ljubljani donekle, barem do aktualne recesije, uspjela tranzicija iz industrije u ekonomiju dominantno uslužne djelatnosti, turizma i kulturno-kreativne “industrije” (koliko god se u retrospektivi njezin uspjeh pokazao prividnim, jer se nije temeljio na realnoj proizvodnji nego na

nenaplativim kreditima, svejedno je u nekom razdoblju mogla nuditi relativno visoku stopu zaposlenosti i materijalnog standarda), za Maribor iste godine nisu značile samo visoke stope nezaposlenosti i siromaštva stanovništva, čiji je životni standard tradicionalno bio vezan uz gradsku industriju, nego i rapidno poskupljenje životnih troškova u vrijeme posljednjeg gradonačelnika Franca Kanglera.

Kangler je privatizirao komunalne gradske službe, poput vodovoda i grijanja, što je rezultiralo dramatičnim povećanjem iznosa režija i život u Mariboru učinilo još težim. U svom privatizacijskom žaru nije se zaustavio ni pred gradskim pogrebnim poduzećem, zbog čega je danas sahraniti nekoga u Mariboru dvaput skuplje nego u Ljubljani, gdje se o istom poslu još brine javno poduzeće. Proces javno-privatnih partnerstva, čiji je pionir u Mariboru bio Kangler, vodio je u iscrpljivanje gradskog proračuna i u brojne sudske procese zbog sumnje u korupciju.

Iskra koja je započela pobunu možda na prvi pogled izgleda banalna, ali zapravo u zgusnutom zgusnutom obliku ilustrira svu perversnost logike javno-privatnih partnerstava. U jesen 2012. gradske su vlasti u partnerstvu s privatnom firmom uz gradske prilaznice instalirale prometne radare, koji su automatizirali proces nadzora nad prebrzom vožnjom. Međutim, visoke kazne za prometne prekršaje nisu popravile stanje gradskog proračuna, nego su se slijevale na privatni račun firme koja je radare postavila. Dakle, novac koji je tim putem oduzet stanovnicima Maribora nije bio naplata za neke socijalno korisne usluge, nego za daleko pretjerane kazne za blage prometne prekršaje. Pored toga, nije koristio ni gradskom proračunu i time barem indirektno omogućio i više nego potrebno širenje ponude i dostupnosti komunalnih usluga.

Ustanak u Mariboru tako je počeo paljenjem i razbijanjem tih radara, što su dežurni medijski moralizatori odmah prozvali vandalizmom i pritom koristili bizarnu preradu klasičnog nečajevskog asketskog ideala revolucionara, koji ne mari za prozaične stvari poput troškova grijanja ili vode, ne bi li time čin građanske nepokornosti denuncirali kao suviše materijalistički. No tu bi kritičarima trebalo odgovoriti pitanjem: kako bi se inače ljudi u kapitalističkom društvu, gdje je pristup društvenom bogatstvu nužno uvijek posredovan novcem, trebali boriti protiv socijalne nepravde i izvlaštenja? Duhovnom kontemplacijom?

Prve spontane direktne akcije uništavanja radara s vremenom su prerasle u masovne proteste protiv korupcije gradskih vlasti, na kojima se od Kanglera tražila ostavka. Na najbrojnijim mariborskim protestima skupilo se 20 tisuća ljudi ili 20 posto stanovnika grada. Proteste u Mariboru pratilo je intenzivno policijsko nasilje – protiv prosvjednika korišteni su suzavac, policijska konjica i helikopteri. Oko 30 mladih prosvjednika provelo je više tjedana u zatvoru. Na slobodu su pušteni tek krajem prosinca. Nije pretjerano reći da su bili zadržani kao taoci, što potvrđuje i argumentacija tužiteljstva da su protesti poslije hapšenja “izgredničkih elemenata” bili mirni. Eskalacija policijske represije, posebno u Mariboru, ali i u drugim gradovima koji su se uskoro pridružili protestima, u Sloveniji je dosad neviđena, kao i autoritarnost vlade, koja unilateralno i po brzom postupku donosi jedan neoliberalni zakon za drugim i krši sva pravila socijalnog dijaloga.

Kako je već rečeno, nakon ustanka u Mariboru uskoro su uslijedili ustanci i u drugim slovenskim gradovima, koji su u prosincu prerasli u sveslovenski ustanak, usmjeren kako protiv pojedinačnih gradskih vlasti tako i protiv vlade. Prosvjedi su organizirani jednom ili čak više puta tjedno i rasli su i po posjećenosti i po militantnosti i ogorčenju koje su izražavali. U jednom trenutku u prosincu, bilo je gotovo nemoguće prošetati se Ljubljanom a da se ne naleti na neki od svakodnevnih manjih ili većih protesta. Protesti su organizirani i po školama i fakultetima, koji su ostali bez sredstava za normalan rad. Profesori ljubljanskog Filozofskog fakulteta izašli su i držali predavanja na ulicama i javnim prostorima u gradu, dok su studenti opkolili parlament vičući: “Nećemo platiti vašu krizu!” Kulturnjaci su organizirali protestival, sastavljen od uličnog

kazališta, koncerata i recitacija poezije, dok su radnici u velenjskom Gorenju na vijest o prepolovljenoj božićnici reagirali spontanom štrajkom i vikanjem "Gotov si!" direktoru, koji se odmah povukao i odobrio punu isplatu božićnica.

Politika i budućnost protesta

Koliko god elan, atmosfera i brojčanost recentnih protesta u Sloveniji bili zadržavajući, njihove su političke poruke i zahtjevi ambivalentni. Tu ambivalentnost ćemo teško razumjeti ako ne poznamo razvoj slovenske ljevice u posljednjih 20 godina. Dok je službena, parlamentarna ljevica zapravo predstavljala liberalni centar, vaninstitucionalna je ljevica u tom razdoblju zauzimala relativno marginalan položaj u politici, kulturnim institucijama, medijima i na univerzitetima. Politiku sindikata u istom razdoblju mogli bismo označiti kao lijevu ukoliko time mislimo borbu za radnička prava i protivljenje neoliberalnim reformama, ali je uvijek bila defanzivna i nije imala alternativni politički i razvojni program. A to je značilo da su sindikati antisocijalne procese karakteristične za neoliberalizam mogli samo usporiti, ali ne i zaustaviti, jer nikada nisu bili u stanju – barem ne samostalno i vlastitim snagama – preuzeti inicijativu u socijalnom dijalogu i dati joj ofenzivan karakter.

S druge strane, ljevičarski su pokreti dugo ostavljali radničko pitanje po strani i bavili se prvenstveno kulturnim pitanjima i pitanjima ljudskih prava. Dok te borbe nipošto nisu nevažne ili zanemarive, same po sebi su, ako ne uzimaju u obzir širi društveni kontekst restauracije kapitalizma i njegove transformacije u europsku verziju neoliberalizma, osuđene na analitičku površnost, pa stoga i nesposobne ugroziti univerzalni sistem koji generira svakovrsne partikularne diskriminacije i isključivanja. Recentnu povijest vaninstitucionalne (izvan političkih stranaka i sindikata) slovenske ljevice mogli bismo ugrubo podijeliti na tri faze: kulturalističku u devedesetima, koja predstavlja nastavak civilnog društva iz osamdesetih i prvenstveno se bavi pravima na priznanje marginalnih društvenih grupa i manjina (radi se o borbama za autonomne kulturne prostore poput Metelkove u Ljubljani, za prava izbrisanih, etničkih manjina, izbjeglica, žena i LGBT skupina); tranzicijsku proto-antikapitalističku u godinama 1999-2003, kada se uspostavila lokalna verzija globalnog "antiglobalističkog" pokreta, koja kulminira u masovnim mobilizacijama protiv ulaska Slovenije u NATO; te antikapitalističku od 2004. nadalje, koju karakteriziraju manji intenzitet i masovnost akcija, ali uz širenje područja borbe na radničko pitanje i kritiku eurointegracija, intenzivan teorijski rad i izgradnja infrastrukture za dugoročne antikapitalističke borbe, u kojima se solidariziranje sa žrtvama diskriminacije polako pretvara u klasnu svijest.

Budućnost ustanka i njegov potencijal za ozbiljne društvene promjene ovise o tome hoće li se energija i entuzijizam, koji se izražavaju u protestima, uspjeti prelići u trajne i održive nove političke formacije. Posljednji veliki sindikalni protesti protiv neoliberalnih reformi i za socijalnu državu 17. studenog u Ljubljani pokazali su veliku sposobnost mobilizacije i dobru organiziranost sindikata, ali i ozbiljna ograničenja njihove pitome forme protesta, koja nije sposobna politički kanalizirati rastuće ogorčenje masa. Spontani protesti, koji su uslijedili nedugo nakon sindikalnih, pokazali su, s druge strane, relativnu slabost (u smislu brojčanosti i organizacijske discipline) vaninstitucionalne ljevice, čija subjektivna razvojna dinamika zaostaje za eskalacijom objektivnih društvenih antagonizama.

Dok su sindikati isprva bili najavili generalni štrajk zaposlenika u javnom sektoru za 21. prosinca, dakle na dan prvog sveslovenskog ustanka, ubrzo su se povukli i štrajk premjestili za kraj siječnja 2013. Dosad uspješna sindikalna strategija usporavanja i blokiranja neoliberalnih strukturnih reformi, rezova i mjera štednje, koja se temeljila na redovitoj upotrebi referendumima i na očekivanju da će vlada i poslodavci poštovati pravila socijalnog dijaloga, donekle je iscrpljena. Prije svega zbog nedavne političke instrumentalizacije ustavnog suda po pitanju referendumima o

lošoj banci i državnom holdingu, najavljenih promjena ustava koje zabranjuju referendumsko odlučivanje o pitanjima javnih financija i sve autoritarnije vladine politike. Sada je na sindikatima hoće li se ukloniti ili radikalizirati primjenom militantnijih oblika borbe i zagovaranjem odlučnijih političkih stavova.

S druge strane, vaninstitucionalna ljevica danas plaća račune za dosad nedostatno bavljenje radničkim pitanjem i deficit eksplicitnije kritike kapitalizma. U nedostatku prisutnosti artikuliranih ljevičarskih političkih ideja u javnosti, hegemoniju u protestnom pokretu preuzimaju kritika korupcije i klijentelizma te pozivanje na pravnu državu, koji sadrže i određenu dozu nacionalizma. Dakle, u spontanoj ideologiji protesta prevladavaju pozivi na baštinu 1991, “kada smo se izborili za vlastitu državu” i postavili osnove za vladavinu prava i demokraciju. Tu demokraciju i pravnu državu u nekom momentu uzurpirale su nam “korumpirane elite”, pa se narod mora ujediniti i prognati korumpirane uzurpatore iz njihovih palača.

Ta pozicija je višestruko problematična. Kao prvo, probleme locira isključivo u endogenom razvoju Slovenije i zanemaruje egzogene momente, poput monetarne i fiskalne politike EU, zbog čega je latentno nacionalistička i ranjiva za populističke ideje i politike. Drugo, nije svjesna klasne dinamike aktualnih društvenih antagonizama, koje vidi isključivo na relaciji narod – elite, što je, u najboljem slučaju, predmarksistička politička teorija iz vremena Francuske revolucije. Treće, isključivo se fokusira na vidljive procese privatne aproprijacije zajednički proizvedenog društvenog bogatstva (korupcija) i građenje kohezije vladajuće klase u javnom sektoru (klijentelizam), dok zanemaruje nevidljivi proces eksploatacije radnika (profit) i procese reprodukcije privatnog sektora kapitalističke klase (poslovna izvrsnost i inovativnost). Štoviše, ponekad se poslovna izvrsnost, inovativnost i poduzetnički duh čak zazivaju kao opreka korupciji i klijentelizmu te kao izvor spasa iz krize. Četvrto, brkaju se uzrok i posljedice, jer nije pravna država ona koja će počistiti ekscese kapitalizma, nego je tek promjena načina proizvodnje ona koja omogućava pravednije i transparentnije odnose na neekonomskim društvenim područjima.

Budućnost ustanka ovisit će o napretku političke artikulacije protesta i širenju područja borbe s kritike ekscesa kapitalizma do kritike kapitalističkog sustava kao takvog. Za dugoročne društvene promjene nužna će biti suradnja između sindikata, vaninstitucionalne ljevice i nanovo radikaliziranih masa te povezivanje s naprednim snagama u međunarodnom prostoru. Drugačije rečeno: ako ne nađe načina da postane crven, slovenski ustanak riskira da ostane zabilježen kao samo još jedna od politički inkonzekventnih “šarenih revolucija” u Istočnoj Europi.

[1] Pojam *workfare* označava reformirane sustave socijalne pomoći (eng. *welfare*) u kojima je primanje uvjetovano aktivnim angažmanom primatelja na poboljšanju vlastite “zaposljivosti”, a nerijetko i volonterskim radom. U pravilu podrazumijeva i obavezu prihvaćanja i loše plaćenih i prekarnih oblika zaposlenja izvan ili ispod stručne spreme radnika. Brojni kritičari ističu neoliberalni karakter kako samog koncepta, tako i praksi koje obuhvaća (nap. uredništva).

Primož Krašovec je sociolog, aktivist i član Delavsko-pankerske univerze u Ljubljani.

Tekst je uz odobrenje prenet iz januarskog broja hrvatskog izdanja [Le Monde diplomatique](#)